

ОНТОЛОГІЗАЦІЯ ГОСПОДАРСТВА В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Анотація. У статті здійснюється осмислення онтологізації господарства у вимірі економічної антропології. Економічна антропологія розкривається у буттєвому обсязі філософії господарства. Це розкриває екзистенціалізацію у логосному, енергійному та субстанційному вимірах.

Ключові слова: онтологізація господарства, економічна антропологія, філософія господарства, екзистенціалізація.

Соціальний вимір економічної антропології розкривається в роботах К. Маркса, ґрунтуючись на осмисленні сутності та існування людини, її волі і рабства, відчуження та подолання відчужених сил, сенсу історії. У «Тезах про Фейєрбаха» Маркс говорить про сутність людини як «ансамбль суспільних відносин». Далі положення «Тез» були розвинені Марксом у «Німецькій ідеології», розкриваючи розуміння природи людини як соціальної, яке включає в себе пояснення причин і ідеальних, позитивних уявлень про людину, і еґоїстичних характеристик індивідуальної свідомості і праксису, використовуючи при цьому поняття відчуження. За Марксом, у людині всі її основні (чуттєво-емоційні, тілесні й інтелектуальні) характеристики не є чимось природним, натуральним або якимось заданим ззовні. У людині все «олюднено», оскільки людина як індивід існує у зв'язках і відносинах з іншими людьми. Історичні традиції, звичаї, культурні схематизми і стереотипи, успадковані поведінкою і мисленням, активно впливають на будь-якого індивіда. Маркс вважав, що глибинні, «родові» характеристики людини це і є її «сутність», становлять підсумок світової історії, результат соціальних впливів. «Людина як така» – тільки абстракція, яка фіксує цю нескінченність якостей, вкладених у кожного індивіда соціумом. Так само Я –індивід як такий – теж абстракція; Я є мікрокосм, в якому «... історія окремого індивіда аж ніяк не може бути відірвана від історії попередніх йому або сучасних індивідів, а визначається нею». Добро і зло в людській природі, любов або еґоїзм Маркс пояснює не самою цією природою, а соціальними обставинами, або, як він каже, «передумовами», що наділяє індивідів тими чи іншими якостями. Обставини зовсім не однозначні, тобто стимулюють або «добро», або «еґоїзм». Вони історичні, тобто мінливі в соціальному часі. Вони рукотворні, бо сама людина або самі індивіди створюють власні соціальні обставини під час зміни поколінь. Вони ще й широко варіативні. Характеристики соціального буття – мова, статеві ролі, сімейні відносини, види життєзабезпечення і трудової діяльності – різноманітні. Тому соціальна детермінація особистісного Я людини завжди є в наявності, але зовсім не стає, за Марксом, настільки ж стовідсотковою, як детермінація природна. У сучасному йому суспільстві Маркс бачив вузький вихід зі сфери соціального детермінізму в смузі соціально випадкового, тлумачачи виробництво вельми узагальнено, причому сам вказує на відміну філософського підходу від усякого більш конкретного: «Промисловість можна розглядати як велику майстерню, в якій людина вперше привласнює собі власні сили і сили природи, опредмечує себе, створює собі умови для людського життя. Коли промисловість розглядають таким чином, то абстрагуються від тих обставин, в рамках яких вона не діє як промисловість; в цьому разі стоять уже не в промисловій епосі, а над нею; розглядають промисловість не за тим, чим вона нині є для людини, а за тим, чим нинішня людина є для людської історії, ніж вона є історично; оцінюють не промисловість як таку, не її нинішнє існування, а навпаки, ту силу, яка полягає в промисловості, крім її свідомості і проти її волі, і яка знищує її і створює для людського існування». У промисловості, таким чином, Маркс бачить загальну субстанцію людського роду – праксис; або, інакше, осмислює промисловість швидше на філософському, ніж на соціологічному рівні. В історичних же формах промисловості – до сучасної включно – Маркс бачить панівною працю в її відчуженні; такий же його оцінний підхід до історичного минулого промисловості і колишніх у минулому форм праці. Наділення людини або людей рангом самостійної суверенності, тобто статусом суб'єкта соціальної історії, і розшифровка, розкриття

цих положень у понятті виробляє праксиси (або «виробництва», «промисловості») – всі ці Марксова ідеї мають далекоюсяжний філософський зміст. Багато в чому масове вкорінення поглядів Маркса на економічну антропологію в найширшому сенсі, по суті, породили економічний детермінізм, або економізм, за Б.В. Вишеславцевим.

У сучасній Україні та в деяких аспектах у всьому світі проглядається криза ідей, дефіцит сенсів та зниження рівня життєвих сил. Це веде до загострення багатьох глобальних проблем – від соціальних до екологічних, від духовних до побутових. Осмислення та подальший розвиток ідей філософії господарства надає надійний базис до вирішення багатьох проблем сучасності. Філософське осмислення господарства у його тотальності надає можливості, піднімаючись до узагальнення логосних, енергійних та субстанційних аспектів, розкриваючи динаміку онтологізації на різних рівнях буття створює методологічну основу онтологічного конструювання господарства, спрямованого на подолання ентропії та онтологічної недостатності, у яких на загальному рівні міститься джерело наявних проблем сучасності.

Філософська антропологія як напрям думки та конкретна практика надає багатомірний евристичний інструментарій, завдяки якому від повсякденності до духовного буття розкривається цільність людини у її ставленні до зовнішнього та внутрішнього онтологічного простору.

Термін «економічна антропологія» почав використовуватися з 1927 р, але перші фундаментальні дослідження були опубліковані раніше. Йдеться про цикл робіт Б. Малиновського «Аргонавти західної частини Тихого океану» (1922), «Злочин і звичай у суспільстві дикунів» (1926) і «Сексуальне життя дикунів Північно-Західної Меланезії» (1929). Істотну роль у розвитку економічної антропології зіграла праця М. Мосса «Нарис про дар» (1925). Безумовно, у названих дослідників були попередники. Серед них – М.І. Зібер, автор праці «Нариси первісної економіки» (1881), і К. Бюхер з працею «Виникнення народного господарства» (1893). Економічна антропологія багато в чому продовжила традиції німецької історичної школи в політекономії. У центрі уваги антропологів виявлялися ті ж проблеми, які цікавили економістів історичного спрямування, – зумовленість економічних процесів особливостями культур, ідея про специфічний, інший порівняно з розвиненим товарним суспільством тип господарства в первісному суспільстві, в традиційних культурах мисливців і збирачів і перших стадіях землеробства. Більшість антропологів заперечували можливість застосування панівних тоді в економічній науці концепцій для вивчення економіки традиційних культур.

На рівні економічних відносин дефіцит сенсів відображається у зниженні інноваційної сприйнятливості та підвищенні економічної інерції. Зниження рівня енергії та підвищення ентропії у зниженні рівня ділової активності підприємців та поглинання їх енергії під дією різноманітних факторів. Пізнання господарства у синтезі інтуїтивного та дискурсивного методів надає можливість удосконалення практики повсякденності та в цілому філософії життя.

Крім того, в умовах, коли амортилогічні процеси досягають критичної маси, виникає потреба щодо знаходження філософсько-методологічної основи перетворень у сатеріологічному контексті, що дає можливість комплексно та всебічно вирішувати накопичені проблеми.

Починаючи зі Стародавнього Світу розвивається знання з онтології. Містичний досвід проживання буття та його осмислення характерні для Стародавнього Китаю, Стародавньої Індії та Стародавньої Греції. Пізнання та осмислення буття у єдності інтуїтивного та дискурсивного пізнання знайшли певний вираз у німецькій класичній школі філософії та руському космізмі. Безпосередньо вчення про господарство представлене у «Філософії господарства» С.М. Булгакова. Цей напрям розвивається і понині. Крім того, розуміння господарства може бути суттєво збагачене внеском філософів-екзистенціалістів.

Однак не повністю розробленим є синтетичний погляд на господарство як логосну, енергійну та субстанційну цільність. Не вистачає комплексного підходу щодо визначення та філософського осмислення процесу онтологізації у сучасних умовах на різних рівнях його протікання. Не дуже чітко ставляться проблеми господарства у амортилогічному контексті. Крім того, важливим аспектом є сатеріологічна трансформація господарства в його функційній інтеграції, що багато в чому перебуває за межами філософсько-методологічного визначення.

Спроби з узагальнення внутрішнього буття за зовнішньої діяльності людини мають багаторічну історію. Вже в Стародавньому світі зроблено розкриття певних ідей про здійснення економічної діяльності, її ролі у бутті людини, історичних шляхах тощо. Даосизм, легізм та конфуціанство у Стародавньому Китаї, Упанішади Індії, ідеї господарства Аристотеля та устрій держави Платона у Стародавній Греції, вчення про обмін та розвиток суспільства братів Грахха у Стародавньому Римі – уся ця палітра думки розкриває на певному рівні цілісності обсяг та глибину проблем, які турбували мисляче людство

тисячоріччя тому. Розкривається зв'язком між цілісністю, глибиною та повнотою буття і людською діяльністю в житті. Це детальніше розкривається у вченні про Дао Лао Дзи та у вченні про буття Платона й Парменіда.

Думка Середньовіччя розкриває теологічне коло питань діяльності людини. Зокрема, бланий Августин та Фома Аквінський розкривають взаємозв'язок між Божим замислом про людину та її діяльністю. Ідея ойкумени і похідні від неї поняття економіки, екології, господарства та інших понять, що розкриваються у різних напрямках думки і практики, узагальнюються та розгортаються у філософії дому.

Епоха екзистенційного нігілізму Просвіти потім розкривається у традиційній економічній теорії від фізіократів та маржиналістів, класичної школи економічної думки до сучасних форм кейнсіанської, монетарної та інституційної теорії. Світський гуманізм – це вища планка мислення у парадигмі традиційної економічної науки.

Спроби осмислити, синтезувати традиції духовного буття людини з її існуванням характерні для XIX – XX віків російської філософії, водночас з виникненням екзистенціальної філософії надає методологічну основу до осмислення у цільності як внутрішнього, так і зовнішнього буття людини. Релігійна філософія та космізм характерні до руської філософії, водночас з розкриттям ідей екзистенційного досвіду, а саме просвіти М. Хайдегера, є певною основою щодо цілісного осмислення господарства у логосному, енергійному та субстанційному вимірах.

Найбільш поширене розуміння господарства обмежується поглядами економічної теорії та прикладної економіки. Тобто досвід розкриття господарства визначається та осмислюється у межах економічних відносин, руху матеріальних потоків, виробництва та відтворення цінностей. Перш за все це стосується безпосередньо сфер матеріального виробництва. Аристотель у «Політиці» окремо розглядає економіку та хрематистику, протиставляючи їх. Хрематистику вважає знаннями про збагачення, а економіку – про виробництво насущних благ та цінностей для підтримання господарства. «Позаяк хрематистика розташована поруч з економікою, люди приймають її за саму економіку; але вона не економіка. Тому що хрематистика не слідує природі, а спрямована на експлуатування. На неї працює лихварство, яке зі зрозумілих причин ненавидять, оскільки воно черпає свій прибуток з самих грошей, а не з речей, до поширення яких були введені гроші. Гроші мали полегшити торгівлю, але лихварський відсоток збільшує самі гроші. Тому цей вид збагачення самий збочений» [1, с. 35]. Надалі хрематистика та економіка в економічній теорії не відокремлюються одна від одної.

Засновником філософії господарства в контексті філософської думки є Сергій Миколайович Булгаков. У праці «Філософія господарства» [2, с. 18–42] він здійснив визначення прикмет філософії господарства, категоріальний апарат, методи дослідження. Крім того, він показав галузі припинення економічної теорії та філософії. Релігійну, містичну та гносеологічну основу осмислення господарства С.М. Булгаков надає християнству, а саме православ'ю. Християнство за самою своєю суттю алхімічне. У його традиції розкривається вчення про перетворення та його досвіди. Виходячи з цього розуміння господарства, С.М. Булгаков також суттєво розкриває явище перетворення.

Модель філософії господарства С.М. Булгакова узагальнюється та детально аналізується у дисертаційному дослідженні Л.А. Тутова [3, с. 56–57].

Для розкриття філософії господарства перш за все пропонується визначення методологічного інструментарія, який був використаний у процесі філософського спогляду та онтологічного осмислення господарства. Тому що метод визначив кут зору та обсяг осягнення господарства. Інтегруючи в собі як духовний та матеріальний, так і історіософічний виміри. Ґрунтуючись на праці «Світ невечірній» [2, с. 45–48], визначається засіб та особливості здійснення філософського спогляду, який був використаний і для пізнання господарства. Розкриття особливостей цього методу, його подальшого розкриття у онтологічному мисленні господарства та практичного використання вважається більш ґрутовним у разі контурного окреслення та короткого аналізу традиції філософського споглядання в контексті пізнання господарства та методу, використовуваного С.М. Булгаковим.

Філософське та економіко-теоретичне осмислення господарства у найбільш узагальненому вигляді міститься у історико-економічних працях. У цілях співвідношення накопиченої традиції та методу С.М. Булгакова пропонується визначити приклади використання філософського споглядання та подальшого онтологічного осмислення господарських процесів.

Насамперед можна визначити, що ще зі стародавнього періоду світової історії є приклади філософського споглядання господарських процесів у зв'язку з динамікою буття. По суті було закладено основу подальшого використання філософського споглядання. З того періоду простежується тенденція

домінування у спогляданні одного з аспектів буття. У тому числі це стосується і споглядання господарства. Так, Сократ, Платон, Парменід спостерігають ідеї-логоси як першооснову, зміст та призначення речей. Лао Дзи розглядає енергійний аспект буття – Дао. М. Варрон, брати Грахха осмислюють більш практичний субстанційний аспект господарств. Можна зазначити: такий практичний аспект суттєво ліг в основу як класичної, так і сучасної економічної теорії. Споглядаючи та осмислюючи господарство, С. Булгаков у онтологічному синтезі подолав це обмеження.

Значну увагу у спогляданні господарства приділено у традиції Дзен. Практики Дзен у своєму обсязі інтегрують спостереження логосного, енергійного та субстанційного вимірів буття. При цьому Дзен обмежується домінантою спостереження та буддистського звільнення. Цілі духовного обоження логосного, енергійного та субстанційного рівнів буття не ставляться.

У християнській філософській, богословській та аскетичній традиції також простежується розмежування логосного, енергійного та субстанційного вимірів. Часто філософське, богословське чи містичне споглядання витісняється догматизованим судженням. Тому особливу цінність має містичний гнозис прп. Діонісія Ареопагіту та прп. Максима сповідника, що створили вслід за апостолом Павлом вчення про ум Христов. Вчення про обоження прп. Сімеона Нового Богослова та Григорія Палами більш ґрунтується на енергійному аспекті, що забезпечило його подальший розвиток.

Змістовий, енергійний та субстанційний вимір простежується у спогляданнях німецької класичної філософії. Однак поза вченням про духовну трансформацію та обоження. Філософське споглядання німецької школи виходить за межі містичного споглядання. Багато в чому присутні форми абстрактного узагальнення, що підміняють пряме філософське спостереження. Зокрема, підсиленням крену у знання-судження. Це набуло певних наслідків як у філософському розумінні господарських проблем, так і у розвитку економічної теорії.

У ХХ ст. синтез прослідковується у філософському спогляданні С.М. Булгакова та його послідовників та у містика-практика прп. Сілуана Афонського. Енергійний аспект розглядає Б. Вишеславцев у праці «Етика перетвореного еросу» та у праці «Філософська злидня марксизму» критикує економізм як ідеологічне та гносіологічне обмеження у пізнанні господарства [4, с. 27–30].

Послідовник традиції прп. Сілуана Афонського митрополит Антоній Сурожський у [5, с. 76–79] розглядає онтологічні основи містичного споглядання, які співзвучні методу С.М. Булгакова та можуть використовуватись у спогляданні господарства.

Використовуючи метод С.М. Булгакова у контексті осмислення та засвоєння традиції філософського споглядання: господарство у своїй цілності постає у буттєвій динаміці у поєднанні логосного, енергійного та субстанційного вимірів, та розкриваючись як у миттєвому осягненні, так і у історичному розгортанні, врахування історичного виміру дає змогу повірити філософській інтуїції, а також у чомусь розширити та заповнити їх.

Філософське узагальнення господарства до цілісності софійного світу у працях С.М. Булгакова, його попередників та послідовників розкриває, з одного боку, господарство як філософське узагальнення-категорії, а з іншого – як особливе явище онтологічної динаміки, яке розгортається на різних рівнях буття. Осмислення господарства надає можливості розкрити його буттєву сутність та софійність. Крім того, взаємний вплив окремих буттєвих слів та елементів господарств та їх рух у цілому.

На підставі філософсько-методологічних узагальнень господарство визначаємо як: софійний світ у єдності логосного, енергійного та субстанціонального вимірів буття. Софійна наповненість світового буття розкривається у цих трьох вимірах і, таким чином, розкривається можливість розкриття та філософського осмислення буттєвих динамік логосного, енергійного та субстанційного рівнів.

Погляд на світ як єдність логосного, енергійного та субстанційного початків дає можливість розкрити буттєву повноту господарства в різноманітних шарах його буття. У методологічній спадщині В.В. Бібіхіна розкривається софійний аспект господарства та його три виміри. Логосний розкривається у праці «Світ» [6, с. 65–90], енергійний – у праці «Енергія» [7, с. 24–45] та субстанційний – у праці «Ліс» [8, с. 18–34]. У праці «Власність» крізь філософію свого розглядається розкриття присутності у світі особистості та її відносини зі світом [9, с. 78–80].

Розкриваючи присутність людини у бутті, В.В. Бібіхін [6, с. 67] створює суттєву основу щодо можливостей опитів з перетворення господарства на сотеріологічному контексті. Присутність людини та онтологічне розкриття у присутності глибин та вимірів господарського буття дає можливість завдяки реалізації досвідів трансцендування змінювати логосний, енергійний та субстанційний виміри господарського буття.

Таким чином, на підставі філософсько-методологічного осмислення передумов «філософії господарства» та її подальшого розвитку у філософсько-методологічній спадщині В.В. Бібіхіна господарство визначено як: софійний світ у єдності логосного, енергійного та субстанціонального вимірів буття. Використання філософсько-методологічної спадщини В. Бібіхіна розкриває у софійному контексті логосний, енергійний та субстанційний вимір господарства.

Осмислення господарства як Світ у контексті філософії господарства С.М. Булгакова дає можливість розкриття досвідів онтологічного розкриття господарства на різних рівнях його буття. Визначення передумов виникнення філософії господарства дає змогу з'ясувати гносеологічну основу онтологічного дослідження господарства та прослідити подальший розвиток напрому в цілому.

Таким чином, розкривається філософсько-методологічна основа онтологічного конструювання господарства у процесі його онтологізації у сотеріалогічному контексті.

Економічна антропологія у чистому вигляді – це відношення особистості до свого тіла, родини, дому, міста, планети, космосу як до справжнього дому – місця, де розкривається життя, тобто здійснюється онтологізація буття. Можна визначити полярність взаємодії з тілом, родиною, домом, містом, країною, планетою, космосом як з агресивним середовищем та як зі справжнім домом, де розкривається життя. Епоха модерну, скрізь пронизуючи шари внутрішнього та зовнішнього буття людини, у тому числі спотворює підсилення взаємодії людини з обмежуючим буттєвим середовищем як з агресивним, дуже небезпечним та мляво холодним простором, який необхідно використовувати, підкорювати чи знищувати. Філософія світу як дому, більш близька до традиціоналізму, безперервно знищується. Рух людини від культур традиціоналізму до модерну та постмодерну – це зменшення класової нерівності та різних форм розшарування, породження тенденції щодо усереднення на багатьох культурних та соціальних рівнях. Водночас зменшення обсягу буття темних низових рабсько-феодальних феноменів зменшує висоти духу, характерні для стародавнього світу та Середньовіччя. Буття придбаває невисоку амплітуду як у низах, так і у верхах. Це розгортається аж до сучасної мережевої економіки та відповідної економічної антропології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Политика. Сочинения: В 4 т. Москва : Мысль, 1975 1983. Т. 2. 450 с.
2. Булгаков С.Н. «Свет невечерний: Созерцания и умозрения» Москва : Республика, 1994. 415 с. (Мыслители XX века).
3. Тутов Л.А. Философия хозяйства: предмет и методы исследования : дис. ... д-ра филос. наук : 09.00.01 Иваново, 2005 324 с.;
4. Вышеславцев Б.П. Сочинения. 1995 (в книгу вошли работы: «Философская нищета марксизма» и «Кризис индустриальной культуры»).
5. Митрополит Сурожский Антоний. О созерцании и подвиге. Онтологические основы созерцания. *Московский Психотерапевтический Журнал*. 1994. № 2.
6. Биbihин В.В. Мир. Томск : «Водолей», 1995. 144 с.
7. Биbihин В.В. Энергия. Москва : Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2010. 488 с.
8. Биbihин В.В. Лес. Санкт-Петербург : Наука, 2011, 425 с. (Сер. «Слово о сущем»).
9. Биbihин В.В. Собственность. Философия своего. Санкт-Петербург : Наука, 2012. 536 с.

И.Д. Спасский. Онтологизация хозяйства в контексте экономической антропологии. – Статья.

Аннотация. В статье осмысливается онтологизация хозяйства в измерении экономической антропологии. Экономическая антропология раскрывается в бытийном объеме философии хозяйства. Это раскрывает экзистенциализацию в логосном, энергетическом и субстанциональном измерениях.

Ключевые слова: онтологизация хозяйства, экономическая антропология, философия хозяйства, экзистенциализация.

I. Spasskiy. Ontologization of the economy in the context of economic anthropology. – Article.

Summary. The article interprets the ontologization of the economy in the measurement of economic anthropology. Economic anthropology is revealed in the existential volume of the philosophy of the economy. This reveals existentialization in the logos, energetic and substantial dimensions.

Key words: economic ontologization, economic anthropology, economic philosophy, existentialization.